ВІСНИК ЛЬВІВ. УН-ТУ
Серія мех.-мат. 2000. Вип. 57. С. 24–29

VISNYK LVIV UNIV.
Ser. mech.-math. 2000. No. 57. P. 24–29

УДК 513.6

ПРО ГРУПИ РОЗКЛАДУ НОРМУВАНЬ ПСЕВДОГЛОБАЛЬНИХ ПОЛІВ

Василь Андрійчук

Львівський національний університет імені Івана Франка

Вивчимо властивості груп розкладу нормувань псевдоглобальних полів, тобто полів алгебричних функцій від однієї змінної з псевдоскінченним [1] полем констант.

Нехай L/K – скінченне розширення Галуа поля алгебричних функцій K, k – поле констант поля K. Група Галуа $\mathrm{Gal}(L/K)$ діє на множині всіх нормувань V_L поля L: якщо $w \in V_L$, $\sigma \in \mathrm{Gal}(L/K)$, то σw є нормуванням поля L для якого

$$|a|_{\sigma w} = |\sigma^{-1}a|_w .$$

Якщо O_w – кільце нормування w, M_w – максимальний ідеал кільця O_w, то $O_{\sigma w} = \sigma O_w$, $M_{\sigma w} = \sigma M_w$. Тому σ визначає ізоморфізм полів O_w/M_v та $O_{\sigma w}/M_{\sigma w}$, який ми позначаємо теж σ. У цих позначеннях група $\mathrm{Gal}(L/\mathrm{K})$ діє на множині плейсів поля L за таким правилом: якщо φ – плейс поля L, то $\sigma\varphi$ – плейс, для якого

$$\sigma\,\varphi(a) = \sigma(\varphi(\sigma^{-1}a)).$$

Групою розкладу нормування w поля L називають підгрупу G_w групи $G = \mathrm{Gal}(L/K)$, яка складається з тих елементів σ групи G, для яких $\sigma w = w$.

Запишемо означення групи розкладу в термінах кілець нормувань, нормувань та плейсів. $G_w = \{\sigma \in G \mid \sigma w = w\} = \{\sigma \in G \mid \sigma M_v = M_v\} = \{\sigma \in G \mid \varphi(a) = 0 \to \varphi(\sigma a) = 0\}$, де w – нормування поля L; M_w – максимальний ідеал кільця нормування поля L; φ – відповідний йому плейс.

Оскільки дивізори (кільця нормувань) класи еквівалентних нормувань та класи еквівалентних плейсів перебувають у взаємно однозначній відповідності, то ми можемо використовувати будь-яке з цих трьох понять залежно від того, яке з них є зручнішим у тому чи іншому контексті.

Нехай тепер K – псевдоглобальне поле. Поле констант k поля K є псевдоалгебрично замкненим (регулярно замкненим у термінології Ю.П.Єршова [2]). Тому (див. напр. [2] або [3], [4]) для псевдоглобальних полів справджується аналог теореми щільності Чоботарьова.

Цей аналог можна формулювати і доводити навіть у більш загальній ситуації. Для того, щоб нагадати його формулювання, введемо деякі необхідні для цього позначення.

Нехай k – псевдоалгебрично замкнене поле; K – скінченнопороджене регулярне розширення поля k; L – скінченне розширення Галуа поля K, $G = \mathrm{Gal}(L/K)$, а також l – алгебричне замикання поля k в полі L, $H = \mathrm{Gal}(l/k)$, $\beta : G \to H$ – гомоморфізм обмеження. Нехай $G(k)$ – абсолютна група Галуа поля k, а $\alpha : G(k) \to G$ такий гомоморфізм, що діаграма

$$\begin{array}{ccc} & G(k) & \\ \alpha \swarrow & & \searrow \\ G^{\beta} & \rightarrow & H \end{array} \tag{1}$$

комутативна. Позначимо групу $\alpha(G(k))$ через H_1, підполе сепарабельного замикання k_s поля k, відповідне підгрупі $\operatorname{Ker}\varphi$, позначимо через l_1. Маємо $H_1 = \mathrm{Gal}\,(l_1/k) \cong G(k)/\operatorname{Ker}\alpha$.

У цих позначеннях правильна така теорема (див. [2], [3], [4]), яку називають аналогом теореми щільності Чоботарьова для псевдоалгебрично замкнених (регулярно замкнених) полів.

Теорема (Фрід-Гаран-Жарден). *Нехай S – скінченна підмножина поля K. Існує k – плейс φ: $K \to k$, скінченний на S, і його продовження $\varphi_1{:}L \to l$ на поле L, нерозгалужене над φ, групою розкладу якого є H_1.*

Ця теорема, застосована до випадку псевдоглобального поля K, має важливі наслідки, які ми сформулюємо у вигляді декількох тверджень.

Твердження 1. *Нехай L/K – геометричне розширення Галуа псевдоглобального поля K (тобто поля L і K мають одне й те ж псевдоскінченне поле констант). Тоді будь-яка циклічна підгрупа H_1 групи $G = \mathrm{Gal}(L/K)$ є групою розкладу деякого нормування поля L. Існує нескінченна кількість нерозгалужених у полі L нормувань v поля K та їхніх продовжень w на поле L таких, що група H_1 є групою розкладу нормування w.*

Доведення. В умовах твердження 1 у діаграмі (1) підгрупа H є тривіальною. Крім того, кожна циклічна підгрупа групи G ізоморфна факторгрупі групи $G(k)$, оскільки абсолютна група Галуа $G(k)$ псевдоскінченного поля k ізоморфна групі Z – поповненню групи цілих чисел Z щодо топології, визначеної всіма її підгрупами. Розглянувши в діаграмі (1) тривіальний гомоморфізм β, одержуємо, згідно зі сформульованою вище теоремою, існування плейса $\varphi_1 : L \to l$ з групою розкладу $\mathrm{Im}\,\alpha \cong G(k)/\operatorname{Ker}\alpha$, де α – гомоморфізм групи $G(k)$ у групу G, який топологічній твірній групи $G(k)$ ставить у відповідність твірну підгрупи H_1. Плейсу φ_1 відповідає нормування w поля L, що має групою розкладу підгрупу H_1.

Потрібно ще довести твердження про нескінченність кількості нормувань w з групою розкладу H_1. Перш за все, згідно з [5], лише скінченна кількість нормувань поля K є розгалуженими в полі L.

Далі, якщо ми маємо нормування $w_1,\ldots,w_n$ з групою розкладу H_1, то розглянемо елементи $u_1,\ldots,u_n$ поля L такі, що для відповідних нормуванням $w_1,\ldots,w_n$ плейсів $\varphi_1,\ldots,\varphi_n$ виконується умова $\varphi_i(u_i) = \infty$, $1 \le i \le n$. Згідно з теоремою 2 праці [2, с. 304], плейс $\psi : L \to l$, скінченний на $u_1,\ldots,u_n$. Тому існує нескінченна кількість нееквівалентних плейсів з групою розкладу H_1, а отже, і нескінченна кількість нееквівалентних нормувань з цією групою розкладу.

Наслідок 1. *В умовах твердження 1 існує нескінченна кількість нормувань поля K, що цілком розпадаються в полі L.*

Доведення. Нагадаємо, що нерозгалужене нормування v поля K цілком розпадається в полі L, якщо група розкладу кожного продовження w нормування v на поле L тривіальна. З твердження 1 випливає, що існує нескінченна кількість нормувань поля L з тривіальною групою розкладу досить розглянути тривіальний гомоморфізм у діаграмі (1).

Розглянемо тепер інший крайній випадок скінченних розширень Галуа псевдоглобального поля K – випадок, коли розширення L/K є розширенням поля констант, тобто $L = lK$, де l/k – скінченне розширення поля констант k.

Твердження 2. *Нехай* $L = lK$, *де* l/k *– скінченне розширення поля констант псевдоглобального поля* K. *Існує нескінченна кількість нормувань* v *поля* K *таких, що їх продовження* w *на поле* L *мають своєю групою розкладу всю групу* $\mathrm{Gal}(L/K)$.

Доведення. Для степенів розширень l/k та L/K маємо $[l{:}k] = [L{:}K]$. Справді, нехай z – примітивний елемент для розширення l/k, f – мінімальний багаточлен над k для елемента z. Тоді f залишається незвідним і над полем K, інакше коефіцієнти його множників були б багаточленами від коренів багаточлена f, тобто були б алгебричними до K, бо поле констант k є алгебрично замкненим у K. З рівності $[l{:}k] = [L{:}K]$ випливає, що $\mathrm{Gal}(L/K) \cong$ $\cong \mathrm{Gal}(l/k)$, а тому можна взяти діаграму (1)

$$\begin{tikzcd} & G(k) \arrow[dl, "\alpha"'] \arrow[dr] & \\ \mathrm{Gal}(L/K) \arrow[rr, "\beta"] & & \mathrm{Gal}(L/K), \end{tikzcd}$$

в якій α визначене природним гомоморфізмом $G(k) \to \mathrm{Gal}(l/k)$ та ізоморфізмом β. Тому існування нескінченної кількості нормувань з групою розкладу $\mathrm{Gal}(L/K)$ одержують так само, як і в твердженні 1.

Наслідок 2. *В умовах твердження 2 існує нескінченна кількість нееквівалентних нормувань поля* K, *що не розпадаються в полі* L.

Доведення. Нерозгалужене нормування v поля K не розпадається в полі L, якщо воно має єдине продовження w на поле L, а це рівносильно тому, що група розкладу нормування w збігається з групою $\mathrm{Gal}(L/K)$.

Для псевдоглобальних полів правильний сильніший факт, ніж той, який сформульовано в твердженні 2.

Твердження 3. *В умовах твердження 2 кожна підгрупа групи* $\mathrm{Gal}(L/K)$ *є групою розкладу нескінченної кількості нееквівалентних нормувань поля* L.

Для доведення твердження нам буде потрібна одна лема.

Лема. *Нехай* C *– абсолютно незвідна, неособлива крива, визначена над псевдоскінченним полем* k. k' *– скінченне розширення поля* k, $[k' : k] = n$. Існує k' – раціональна точка кривої C, яка не є її k''-раціональною точкою для кожного підполя k'', $k \subset k'' \subset k'$.

Доведення. Нехай степінь незвідного багаточлена, що визначає криву C, дорівнює d. Покажемо спочатку, що твердження леми правильне для випадку скінченного поля k з q елементів, якщо q досить велике. Позначимо через $|C(q^n)|$ кількість точок кривої C з координатами поля з q^n елементів. Згідно з [4, розділ 2, теорема 4, 9] маємо оцінку

$$q^n + 1 - Aq^{n/2} \le \left|C(q^n)\right| \le q^n + 1 + Aq^{n/2}, \tag{2}$$

де $A = (d-1)(d-2)$.

Якщо поле k'' є підрозширенням поля k', то k'' має q^{n1} елементів, де $n_1 \mid n$. Запишемо оцінку, аналогічну (2), для $C(q^{n1})$:

$$q^{n1} + 1 - Aq^{n1/2} \le \left|C(q^{n1})\right| \le q^{n1} + 1 + Aq^{n1/2}. \tag{3}$$

Нехай m – кількість усіх дільників числа n. Загальна кількість точок кривої C з координатами у всіх власних підрозширеннях k'' поля k' не перевищує, як це випливає з (3), величини $m(q^{n/2} + 1 + A\ q^{n/4})$.

Звідси та з (2) одержуємо, що кількість k'-раціональних точок, координати яких не лежать у жодному власному підрозширенні поля k', не менша ніж

$$q^{n} + 1 - Aq^{n/2} - m(q^{n/2} + 1 + Aq^{n/4}). \tag{4}$$

Величина (4) прямує до нескінченності при $q \to \infty$, тому стає додатною при досить великих q.

Отже, використовуючи той факт, що псевдоскінченні поля елементарно еквівалентні ультрадобуткам скінченних полів, достатньо показати, згідно з [1], що твердження леми можна сформулювати мовою логіки першого порядку. У книзі [2, с. 319] розглянуто, як записати мовою першого порядку формулу, яка стверджує, що поле k має принаймні одне розширення степеня n, і наведено відповідну формулу. Якщо в згаданій формулі замінити квантори $\exists$ на квантори $\forall$, то одержимо формулу, яка стверджує, що для кожного набору n^3 структурних констант $y^{k}{}_{ij}$ n-вимірна алгебра над полем k з базою $e_1, \ldots, e_n$, стандартним додаванням та множенням згідно з правилом $e_ie_j = \Sigma y^{k}{}_{ij}e_k$ є полем. З цього погляду елементи розширення k'/k степеня n можна інтерпретувати як елементи з k^n, з множенням, визначеним за допомогою структурних констант. Башту розширень полів $k \subset k'' \subset k'$ можна аналогічно описати за допомогою подвійного набору структурних констант, а елементи з поля k' інтерпретувати як елементи з k^{n1n2}, причому перші n_1 компонент такого вектора ми ототожнюємо з елементами поля k''.

У [4] розглянуто також як записати у вигляді формули мови логіки першого порядку твердження про те, що багаточлен, який задає криву C, є абсолютно незвідним і не має особливих точок.

Враховуючи ці зауваження, легко переконатися, що твердження леми можна сформулювати (явна формула була б досить громіздкою) мовою логіки першого порядку, а тому лема випливає з твердження 4 [1].

Доведення *твердження 3.* Нехай $\mathrm{Gal}(l/k) = \mathrm{Gal}(L/K) = G$, H – підгрупа групи G. За основною теоремою теорії Галуа підгрупі H відповідає підполе k', $k \subset k' \subset l$.

Розглянемо абсолютно незвідну, неособливу криву C, що є моделлю поля K. Згідно з лемою 6 існує точка (a, b) кривої C, координати якої належать полю k' і не належать жодному підрозширенню поля k'.

Якщо (x, y) – загальна точка кривої C, то зіставлення $(x, y) \to (a, b)$ визначає гомоморфізм $O_{(a,b)} \to k'$ локального кільця точки (a,b) на поле k'. Цей гомоморфізм продовжується до k'-значного плейса $K \to k'$. Це означає, що існує простий дивізор степеня $[k' : k]$ поля K. Для відповідного нормування

v поля K маємо $O_v/M_v \cong k'$, де O_v і M_v, відповідно, кільце цілих та ідеал нормування v. Якщо w – нормування поля L, що продовжує v, то, згідно з [4, теорема 2.14, с. 23] $O_w/M_w = l(O_v/M_v) = lk' = l$. Звідси випливає, що групою розкладу нормування w є група $\mathrm{Gal}(l/k') = H$.

Наслідок 3. *Нехай K – псевдоглобальне поле. Тоді для кожного додатного натурального числа m існує простий дивізор поля K степеня m.*

Твердження 4 дає відповідь на запитання, якими можуть бути групи розкладу нормувань псевдоглобального поля K для розширень, які не обов'язково є геометричними або розширеннями поля констант.

Твердження 4. *Для псевдоглобального поля K правильні такі еквівалентні властивості*:

1) *нехай L/K – скінченне розширення Галуа, l – алгебричне замикання поля констант k поля K у полі L, H – циклічна підгрупа групи $\mathrm{Gal}(L/K)$, для якої $\mathrm{res}_L H = \mathrm{Gal}(l/k)$. Тоді існує нормування поля K і його продовження на поле L, група розкладу якого збігається з групою H;*

2) *якщо L/K – циклічне розширення, то існує нормування поля K і його продовження на поле L, група розкладу якого збігається з групою $\mathrm{Gal}(L/K)$;*

3) *якщо L/K – циклічне розширення і $a_1,\dots,a_m$ – елементи поля L, то існує нормування поля K і його продовження w на поле L таке, що елементи $a_1,\dots,a_m$ цілі щодо w, поле лишків нормування v збігається з k, а група розкладу нормування w збігається з $\mathrm{Gal}(L/K)$.*

Доведення. Абсолютна група Галуа поля констант k поля K ізоморфна поповненню групи цілих чисел Z щодо топології, визначеної всіма її підгрупами; це вільна топологічна група з однією топологічною твірною. Звідси та з псевдоалгебричної замкнености поля k випливає (див. [4]), що поле k є Фробеніусовим. У [3] показано, що Фробеніусові поля задовольняють властивості 1–3 твердження 4 і що ці три властивості еквівалентні.

Твердження 5. *Нехай K – псевдоглобальне поле; L/K скінченне розширення Галуа; H – циклічна підгрупа його групи Галуа $G = \mathrm{Gal}(L/K)$. Існує нескінченна кількість нееквівалентних нормувань поля L, групи розкладу яких мають групу H своєю підгрупою.*

Доведення. Нехай спочатку L/K – циклічне розширення. Із зауваження до наслідку 1.4. у праці [3] випливає, що для топологічної твірної σ абсолютної групи Галуа $G(k)$ псевдоскінченного поля констант k поля K і довільного елемента $g \in G$ такого, що $\mathrm{res}_L\sigma = \mathrm{res}_L g$ (тут, як і раніше, l – алгебричне замикання поля k у полі L), існує k – плейс φ поля K, для якого $\varphi K = k$, $\varphi L = k_1$ (k_1 – скінченне розширення поля k). Плейс φ визначає ізоморфізм φ^*, $\varphi^*(\mathrm{res}_{k1}\sigma) = g$ циклічної підгрупи, породженої елементом $\mathrm{res}_{k1}\sigma$, та групи розкладу плейса φ, яка, отже, є циклічною підгрупою, породженою елементом g. Для циклічних розширень твердження 9 доведене.

Нехай тепер L/K – довільне розширення Галуа; H – циклічна підгрупа групи $\mathrm{Gal}(L/K)$; K_1 – відповідне підгрупі H підполе поля L. За доведеним існує плейс поля L, групою розкладу якого в розширенні L/K_1 є підгрупа H. Зрозуміло, що група розкладу цього плейса в розширенні L/K містить підгрупу H.

Що стосується твердження про існування нескінченної кількості нееквівалентних нормувань (тобто нескінченної кількості нееквівалентних плейсів; нагадаємо про еквівалентність мови нормувань, мови кілець нормувань та мови плейсів), то в [3] показано, що з існування плейса із заданою групою розкладу випливає існування плейса з цією ж групою розкладу і скінченного на довільній скінченній підмножині $\{a_1, \ldots, a_n\}$ поля L. Тому, маючи хоч один потрібний плейс φ_1, вибираємо елемент $a_1 \in L$, для якого $\varphi_1(a_1) = \infty$; існує плейс φ_2, з такою ж групою розкладу як у φ_1 і $\varphi(a_1) \neq \infty$. Звідси є зрозумілою нескінченність множини нееквівалентних плейсів з заданою групою розкладу.

Зауваження.

1. З міркувань, описаних у доведенні твердження 5, випливає твердження 3. Все ж ми навели незалежне доведення твердження 3, оскільки воно відображає, яку важливу роль відіграє властивість псевдоалгебричної замкненості поля k.

2. Якщо поле алгебричних функцій від однієї змінної з полем констант k має властивість, сформульовану в твердженні 5, то воно має властивості, сформульовані в твердженні 4, а тому, згідно з [4, с. 354], є Фробеніусовим.

---

1. *Ax J.* The elementary theory of finite field // Ann. Math. – 1968 – Vol. 88, No. 2. – P. 239–271.
2. *Ершов Ю. Л.* Алгоритмические проблемы в теории полей // Справочная книга по математической логике. Часть 3. Теория рекурсии. – М.: Наука, 1982. – С. 269–353.
3. *Fried M., Haran D., Jarden M.* Galois Stratification over Frobenius Fields // Advances in Mathematics. – 1984. – Vol. 51. – P. 1–35.
4. *Fried M., Jarden M.* Field arithmetic. – Springer, 1986.
5. *Шевалле К.* Введение в теорию алгебраических функций от одной переменной. М.: Физматгиз, 1959.

ON DECOMPOSITION GROUPS OF VALUATIONS OF PSEUDOGLOBAL FIELDS

Vasyl Andriychuk

Ivan Franko National University of L'viv

The properties of decomposition groups of valuations of an algebraic function field over a pseudofinite constant field are investigated.

Стаття надійшла до редколегії 13.12.1999